

GILLES'IS DELEUZE'AS: FILOSOFIJOS SAMPRATA

Laura Junutytė

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 17
El. paštas: junutyte@yahoo.com

Straipsnyje analizuojama prancūzų filosofo Gilles'io Deleuze'o filosofijos samprata, labiausiai eksplikuota viename iš paskutinių jo veikalų „Kas yra filosofija?“ Straipsnio tikslas yra aptikti pagrindinius šio mąstytojo filosofijos principus, padedančius apibrėžti jo suponuojamą filosofijos sampratą. Ji grindžiama apverčiant tradicinį transcendencijos ir imanencijos santykį, keičiant mąstymo sampratą ir uždavinį, o tai numato eksperimentuojantį, o ne interpretuojantį santykį su tikrove ir paneigia išankstinį filosofijos ryšį su tiesa. Straipsnyje analizuojama ir aptariama filosofijos sampratai būdinga mąstymo heterogeniškumo, įgalinančio filosofijos komunikaciją su kitomis mąstymo – meno ir mokslo – plotmėmis, problema. Teigiama, kad pagrindinis filosofijos tikslas yra naujumo radimosi sąlygų tyrimas ir naujų perspektyvų kūrimas. Šiam uždaviniui pagrįsti reikia kreiptis į plotmę, generuojančią duotybės sritį.

Pagrindiniai žodžiai: filosofija, imanencija, mąstymas, patirtis, naujumas.

Klausimo „Kas yra filosofija?“ aktualumą liudijo daugelio filosofų pastangos, pradedant Antikos filosofais ir baigiant šiuolaikiniais mąstytojais, kurie arba skelbia „filosofijos mirtį“ arba ieško jos atnaujinimo galimybių. Pastarajam bandymui galima priskirti Gilles'io Deleuze'o filosofiją. Šią pastangą, prasidėjusią akademinė filosofija ir toliau plėtotą programiniuose veikaluose *Skirtis ir kartotė (Difference et Repetition, 1962)* bei *Prasmės logika (Logique du Sens, 1969)*, apibendrina kartu su Felixu Guattari¹ parašyta knyga *Kas yra filosofija?*

ja? (Qu'est-ce que la philosophie? 1991), kurioje mąstytojai pateikia pagrindinius

Šiuos mąstytojus suartino 1968 m. gegužės įvykiai, nes abu aktyviai dalyvavo tuometinėje politinėje veikloje. *Kapitalizmas ir šizofrenija* ženklino eksperimentinį, ryškų tarpdiscipliniškumą įgavusį kūrybos periodą, kai Deleuze'as, veikiamas Guattari, pasuka link kultūros kritikos ir nutolsta nuo akademinės filosofijos. Pagrindinė Guattari nuostata, sutapusi su Deleuze'o, buvo nehierarchinio mąstymo modelio steigtis. Bendradarbiaudami jie sukūrė tokias sąvokas kaip rizoma, šizoanalizė, geismo ir karo mašinos, chaosmosas ir kt. Užtat *Kas yra filosofija?*, kurią galima laikyti visos kartu ir atskirai plėtotos kūrybos apibendrinimu, labiau ryški Deleuze'o autorystė dėl pačios filosofijos prigimties refleksijos ir idėjų istorijos interpretacijos, svarstytos ne vienoje ankstesnėje Deleuze'o knygoje. Kita vertus, autorystės klausimas yra keblus todėl, kad nėra nė vieno skyriaus, kurį jie būtų rašę atskirai. Bendruose kūriniuose tiek idėjos, tiek stilius susipina ir tampa vienu. Tai perteikia tapimo kitu idėją ir patvirtina mąstymo heterogeniškumo principą. Deleuze'o teigimu, jiedu su Guattari buvo kaip du upeliai, kurie susilieja į vieną. „Mes nerašėme kartu, mes rašėme tarp dviejų. Mes nedirbame kartu, mes deramės“, – pabrėžė Deleuze'as (Deleuze 1990: 13).

¹ Psichoanalitikas Felixas Guattari, knygų *Trys ekologijos* (1989), *Chaosmosas* (1992), *Chaosofija* (1995) ir kt. autorius, buvo Deleuze'o draugas ir daugiau nei vienos knygos bendaautoris. Kartu jie parašė du *Kapitalizmas ir šizofrenija* tomus: *Anti-Edipas* (1972) ir *Tūkstantis plokštikalnių* (1980), *Frazas Kafka: apie mažąją literatūrą* (1975) ir *Kas yra filosofija?* (1991).

jų suponuojamos filosofijos sampratos principus. Šiame straipsnyje nesiekiami aptarti Deleuze'o ir Guattari koncepcijos giminingumo postmoderniajam diskursui ar jų skirtumų nuo tokių mąstytojų kaip Michelis Foucault ar Jacques Derrida. Tyrimo objektas yra filosofijos sampratos problema, išskylanti Deleuze'o filosofijoje ir formuluojama per skirtumą nuo metafizikos tradicijoje susiformavusios filosofijos sampratos, kurios kilmė yra grynai klasikinė. Ją mėgina neigti ir keisti Deleuze'o suponuojama filosofijos samprata, savo pradžios tašku laikydama „platonizmo nuvertimą“. Platonizmu Deleuze'as vadina filosofijoje išsigalėjusią mąstymo struktūrą, įpareigojančią mąstyti remiantis tapatybės, vieningo kosmo ir teisingų idėjų principais. Tačiau Deleuze'o santykis su platonizmu ir metafizika nėra vienareikšmiškas. Viena vertus, Deleuze'as paneigia ligtolinę metafizinio mąstymo tradiciją, kita vertus, ja pasinaudodamas tęsia ir naujai svarsto pamatines filosofijos problemas ir temas, papildydamas „marginaliomis“, tradicinei filosofijai svetimomis, temomis. Alaino Badiou teigimu, Deleuze'as yra vienas iš šiuolaikinių mąstytojų, kuris savo mąstyme išsaugojo metafizikos struktūrą. Jam rūpi pagrindiniai klausimai: kas yra mąstymas? kaip turi būti suprantama būtis? ir kaip realizuojasi esminė mąstymo ir būties tapatybė? (Badiou 1999: 80.1). Kaip pamatysime vėliau, Deleuze'o filosofijos samprata grindžiama mėginimu atsakyti į šiuos klausimus. Skirtumas tas, kad Deleuze'as atkreipia dėmesį į kitokį šių klausimų svarstymo pobūdį. Tačiau akcentas dedamas ne į tokio mąstymo išradimą, o į jo atgaivinimą.

Filosofijos pradžią žymi auganti įtampa tarp imanencijos ir transcendencijos. Tradi-

ciškai filosofija siejama su transcendencijos plotmės įsteigtimi. Deleuze'as neneigia fakto, kad filosofija atsirado Graikijoje, tačiau, priešingai tradicinei interpretacijai, jis filosofiją susieja vien su imanencijos mąstymu ar imanentiniu mąstymo būdu. Tai, pasak jo, neatsiejama nuo graikų polio plotmės ir polilogo. Deleuze'as atkreipia dėmesį į skirtingą žemės įsisavinimo tipą, kuris atkartoja mąstymui būdingą struktūrą. Todėl jam ypač svarbu tai, kad filosofiją kūrė ne vietiniai „sėslieji žemdirbiai“, o „klajokliai nomadai“, atvykę į Graikiją iš kaimyninių pakrančių. Būtent svetimšaliai graikų poliuose įsteigia plotmę, kuri labai skiriasi nuo imperinių Rytų karalysčių. Graikų polio steigiamoje aplinkoje Deleuze'as išskiria tris svarbiausius dalykus: imanenciją, draugystę ir nuomonę. Kodėl tai svarbu apibrėžiant filosofiją? Imperijų mąstymo plotmėje nėra draugų ar varžovų, todėl nėra priešingų nuomonių susidūrimų, nes vienintelė teisingai mąstanti figūra yra Žynys, Išminčius ar Valdovas. Kita vertus, mąstymas vyksta ne *sąvokomis*, o *figūromis* (indų mandalos, kinų heksagramos, judėjų sepirotai, musulmonų imaginalai, krikščionių ikonos), kurios, priešingai imanentiniu būdu kuriamoms ir veikiančioms sąvokoms, yra projektuojančios į transcendenciją anapus, t. y. kitą, aukštesnę ir galutinę, tikrovę. Taigi Deleuze'as numato dvi mąstymo kryptis: vertikalią ir horizontalią². Vertikaliam mąstymo modeliui būdingas hierarchiškumas, referentiškumas ir tvar-

² Deleuze'o mąstymui būdingas horizontalumas, priešingas vertikaliai mąstymo perspektyvai, kuri būdinga metafizinei tradicijai. Horizontalų mąstymo pobūdį išreiškia tokie Deleuze'o filosofijos aspektai ar konceptai: imanencija arba imanencijos plotmė, būties vienbalsiškumas, transcendentalinis empirizmas, rizoma.

ka, o horizontali mąstymo plotmė leidžia nuolat peržengti mąstymo teritoriją. Principas, kuriuo remiantis atskiriama sąvoka nuo figūros, viena vertus, numato daugiau teologinę transcendencijos sampratą, kurią Deleuze'as paneigia kaip nieko bendra neturinčią su filosofija, antra vertus, nurodo į klasikinę filosofijos apibrėžimą, kuris taip pat atskiria filosofą nuo išminčiaus ir suponuoja atvirą horizontą be jokių galutinių ir parengtų atsakymų, nes klausimai niekada nesibaigia. Filosofas visada yra tik pakeliui, jis visada nomadiškas. Atvykti – tolygu „baigtis“ ar sunaikinti filosofiją. Taip Deleuze'as nurodo, jog nuo pat savo atsiradimo pradžios filosofija buvo atvira ir išrandanti, o ne uždara ir reprezentuojanti. Su imanentiniu mąstymo būdu tapatinamą filosofijos sampratą Deleuze'as priskiria ikisokratinei tradicijai, kurią vėl paneigia platonizmas. Imanencijos naikinimas transcendencijos sąskaita įvyksta tuomet, kai Platonas sukuria idėjos sąvoką tuo tikslu, kad apibrėžtų tikrovę ir atskirtų tikruosius pretendentes nuo apsimitėlių. Pasak Deleuze'o, konkurencinio draugų–varžovų santykio nemėgusiam Platonui „buvo būtina įsteigti naują transcendencijos tipą, kuris skirtųsi nuo imperinės ir mitologinės transcendencijos. Jis turėjo išrasti transcendenciją, kuri galėjo būti įgyvendinta paties imanencijos lauko viduje. Tokia yra tikroji idėjų teorijos reikšmė“ (Deleuze 1997: 137). Nuo to momento filosofija vystosi pagal tą patį reprezentacijos modelį. Apibendrinant galima teigti, kad Deleuze'as transcendentine plotme vadina mąstymo pajungimą aukštesnei instancijai, kurios pagrindu egzistuoja tikrovė. O imanencija jam yra tokia tikrovės struktūra, kuri grindžia

savę pati, be jokių nuorodų į transcendenciją kaip pirminį principą. Todėl jo turimos omenyje filosofijos sampratos branduolį sudaro esminis reikalavimas sukonstruoti ir palaikyti imanencijos plotmę.

Nors Platonas laikė idėjas kontempliuojamomis, Rene Descartes – reflektuojamomis, o Edmundas Husserlis – komunikuojamomis (Deleuze 2005: 49), Deleuze'o teigimu, nebuvo pastebėta, kad idėjos yra kuriamos. Minėtais atvejais imanencija padaroma imanentiška kažkam – ar tai būtų idėjos, ar mūsų sąmonė. Tačiau imanencija nėra imanentiška niekam kitam, išskyrus sau pačiai, o „transcendencija visuomet yra imanencijos produkuotas efektas“ (Deleuze, 2001: 31). Tačiau, nors Deleuze'as paneigia transcendenciją kaip savarankišką ir pirminę tikrovę, mūsų manymu, jis atsisako transcendencijos, tapatinamos su vertikalia sritimi. Jis ją įkurdina pačioje imanencijoje³. Transcendencija šiuo atveju nereiškia nieko, kas paslėpta, kas yra anapus – kitoje tikrovėje. Tai galima laikyti „imanentinio transcendentos“ struktūra (Šliogeris 1985: 137, 159). Deleuze'o sąvoka *imanencija* byloja, kad viskas yra joje, nieko nėra paslėpto, tačiau ne viskas yra matoma, tai

³ Šiam imanencijos–transcendencijos santykiui nusakyti galima pasitelkti Arvydo Šliogerio knygoje *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas* (1985) nagrinėjant Husserlio ir Heideggerio filosofiją pavartotą „imanentinio transcendentos“ sąvoką. Pati transcendencija suvokiama kaip peržengimas, vykstant joje pačioje visa apimančioje imanencijos plotmėje. Deleuze'as šią „imanentinio transcendentos“ plotmę pavadino transcendentaliniais laukais. Kita vertus, „imanentinis transcendentas“ skiriasi tiek nuo huserliškojo eidų imanentizavimo kaip reikšmės konstituavimo, tiek nuo heidegeriškos *Dasein* galimybių sklaidos laikiškame pasaulio horizonte. Deleuze'o transcendencija aptinkama leidžiantis į plotmę anapus sąmonės ir individualaus žmogiškojo buvimo.

greičiau aptinkama ne aktualioje, o virtualioje mąstymo plotmėje⁴. Badiou atkreipia dėmesį, kad virtualumo sąvoka Deleuze'o filosofijoje yra vienas iš būties vardų, nes virtualumas yra aktualumo pagrindas, kaip kad Platono idėja būtų daikų pamatas (žr. Badiou 1999: 42). Tačiau virtualumas yra aktualumo pamatas ne per panašumą su idėja, o kiek jis diferencijuojasi imanencijos plotmėje. Perskyra virtualus–aktualus turi būti nepainiojama su klasikiniame mąstyme vyravusia galimo–realaus perskyra, kuri numatydavo realizavimo procesą per panašumo ir tapatumo santykį su idėja. Santykis tarp virtualaus ir aktualaus, priešingai, naikina tapatybės ir panašumo principą, nes nurodo į ribų nepaisančią produkcavimo–diferencijavimo galią. Tačiau taip Deleuze'as naikina pamatinius filosofijai būdingus sandus: apibrėžtumą ir pamąstomumą, kurie nuo Parmenido ir Platono įsitvirtino filosofijoje. Klasikinei filosofijai svarbu tai, ką galima apibrėžti ir mąstyti. Tai, kas neapibrėžiama ir nemąstoma, kas išvengia ribų, nepakliūva į teisėtą filosofijos sritį. Nėra to, ko negali mąstyti, būtis yra tai, kas yra mąstoma. Tikrovę apibrėžti padėjo ir mąstymą lengvino sąvokos ir kategorijų sistemos. Deleuze'as, priešingai, filosofijos objektu padaro tai, kas iš esmės nemąstoma, ko neįmanoma reprezentuoti, atpažinti, padaryti teisėta sveiko proto (*common sense*) sritimi. Deleuze'o suprantamas mąstymas turi išeiti anapus sveiko proto (grindžiamo gebėjimų ir pažinimo objektų atitikimu, vadinamuoju *concordia facultatum* principu) ir kasdienės patirties ribų, nes tik ten galima

⁴ Virtualumas Deleuze'o filosofijoje turi pirmumą tikrovės atžvilgiu. Tikrovė kuriasi virtualioms idėjoms diferencijuojantis, t. y. aktualizuojantis.

aptikti tai, ką jis vadina *būtimi*. „Akivaizdu, kad atpažinimo aktai egzistuoja ir užima didelę mūsų kasdienio gyvenimo dalį. Tačiau kas gali patikėti, kad mąstymo tikslas – šie aktai ir kad atpažindami mes mąstome?“ (Deleuze 1994: 135).

Kad paaiškėtų, kokia linkme Deleuze'as siūlo kreipti mąstymą, svarbu atkreipti dėmesį į Deleuze'o imanentinės tikrovės struktūrą, turinčią tris lygmenis: 1) chaosą arba gelmę; 2) paviršių – chaosmosą, arba virtualybės sritį; 3) kosmą, arba tapatybės sritį, kurioje mes vadovaujamės reprezentacijų sistemomis, sveiku protu, sąmoningo subjekto gebėjimais. Tiek klasikinė, tiek modernioji filosofija, vengdamos chaoso, mąstymo objektu darė šį trečiąjį tikrovės lygmenį, veikiamos keturių – *trancendencijos, universalijų, amžinybės* ir *diskursyvumo* – iliuzijų (Deleuze 2005: 51). Deleuze'o supratimu, filosofija apima būtent vidurinį, paviršiaus, chaosmoso kūrimo lygmenį. Jos užduotis – gebėti išsilaikyti ant paviršiaus, meistriškai balansuoti tarp viską įtraukinačio ir naikinančio chaoso ir įsteigtos kosmoso tvarkos, kuri nors ir apsaugo nuo neapibrėžtumo, tačiau naikina patį mąstymą ir atitveria mus nuo kintančios tikrovės. Mes gyvename vadovaudamiesi tikrumo iliuzija, kad mūsų tikrovė yra protinga, galima reprezentuoti, veikiama pastovių dėsnių ir principų. Tapatybė reikalauja iš mūsų ne mąstymo, o tik atpažinimo.

Kai cituojama Michelio Foucault frazė: „Vieną dieną šis amžius bus žinomas Deleuze'o vardu“ (Foucault 1977: 160), svarbu ne jos patosas, o tai, ką turėjo omeny Foucault. Jo manymu, Deleuze'as mąstymą vėl padarė galimą, įmanomą. Čia kyla klausimas, kurį užduoda pats Deleuze'as: ką

reiškia mąstyti? Deleuze'o manymu, filosofijos sampratą apibrėžia mąstymo vaizdinys (*l'image de la pencee*). Mąstymo vaizdinys yra tai, ką filosofija apibrėžia savo mąstymo sritimi, ką ji teisėtai siekia mąstyti ir kas nurodo, ką reiškia mąstyti? (Deleuze 2005: 39–40). Deleuze'o suponuojama mąstymo samprata sudaro keblumą, nes verčia atsisakyti natūralaus mąstymo suvokimo. Visų pirma, mąstymas atsiejamas nuo sąmoningo subjekto – *cogito* (mąstymas nebėra tik žmogaus ypatybė), antra, beveik nedaroma skirties tarp mąstymo ir patirties (mąstyti – tolygu patirti, eksperimentuoti), trečia, mąstymas nebėra nei natūralus, nei valingas aktas. Deleuze'as savo filosofijoje remiasi Nietzsche's mintimi, kad „ne mes mąstome, o kažkas verčia mus mąstyti“ (Deleuze 1994: 247). Tokį mąstymo supratimą atspindi mąstymo kaip prievartos ar susidūrimo modelis, priešinamas anksčiau minėtam mąstymo kaip atpažinimo modeliui. Perskyrą tarp šių dviejų modelių atitinka dviejų plotmių perskyra: sąmoningos ir ikisąmoningos patirties. Kalbant fenomenologiniais terminais, Deleuze'o filosofija akcentą permeta būtent į šią ikirefleksyvią, ikiintencionalią pirminių impresijų plotmę⁵, kurioje susitinkama su daiktų tapsmu, o ne savaimine duotimi. Sverdiolo teigimu, „Deleuze'as galų gale siekia atsiremti į

⁵ Postfenomenologijos tradicijai priskiriamas Emmanuelis Levinas knygoje *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą* (2001) (*Of God who comes to Mind*, 1982) pabrėžė, kad esama nerefektyvios ikiintencionalios, tik į sąmoningą subjektą neredukuojamos, patirties. Pasak Levino, tai patirtis, kurią dar reikia reflektuoti, išskleisti (p. 338–340). Deleuze'as straipsnyje „Imanencija: gyvenimas“ aprašo grynosios imanencijos plotmę arba trancendentalinį lauką tiki subjekto–objekto skyrimo ir bet kokių intencionalių turinių (2001: 25–28).

labai savitą, ribinę ar netgi užribinę duoties plotmę – į lauką, kurio negalima apibrėžti kaip sąmonės arba fenomenų lauką, nes atsisakant įsameninimo ar netgi individualizacijos plotmės, einant dar giliau, darosi nebeįmanoma išsaugoti net ir sąmonę kaip „pirminę“ terpę: atsiveria po-sąmoninė ir sub-subjektinė gelmė” (Sverdiolas 2006: 226–227). Deleuze'as nurodo, kad filosofija turi apmąstyti būtent šią plotmę, kurioje nediferencijuota anoniminė chaoso plotmė diferencijuojasi, kad suteiktų pagrindą daiktams. Tad matome, kad Deleuze'ui rūpi tikrovės genezės kaip tapsmo problema. Mūsų manymu, Levi R. Bryantas tiksliai pastebi, jog nei tapatybė, nei reprezentacija ar pažinimo aktai Deleuze'ui nėra problema. Deleuze'as pripažįsta, kad tai yra realūs mūsų patirties fenomenai. Problema kyla tuomet, kai tapatybė ir reprezentacija suvokiamos primityviu metafiziniu būdu, nekreipiant dėmesio į šių fenomenų rastių sąlygas (Bryant 2008: 5). Ir nors Deleuze'as siūlo atsisakyti metodo, mąstomo subjekto–objekto santykio terminais, jo filosofijoje galima išskirti *genetinį* metodą, tiriantį, kaip kuriasi tai, kas yra duota kaip duota. Tai konstruktyvistinė praktika, fenomenų atžvilgiu atsisakanti konstituavimo, kuris yra pamatinis fenomenologinės metodologijos bruožas. Skirtumas tarp konstravimo ir konstituavimo šiuo atveju rodytų, kad Deleuze'ui nerūpi fenomenų sritis arba rūpi tiek, kiek jie nurodo jų kūrimosi vietą. Būtent susidūrimas su šia plotme yra mūsų mąstymą pažadinantis dalykas. Priešingai tradiciniam supratimui, Deleuze'as filosofijos nelaiko pasaulio aiškinimo įrankiu. Taip negali būti dėl to, kad tikrovės neįmanoma aptikti kaip visumos, nes ji nuolatos „kuriasi

ir yra, tačiau niekuomet nėra kažkas gata-va“ (Bergson 2004: 55). Turėdamas tokį iš Bergsono perimtą tikrovės kaip kūrybinės evoliucijos suvokimą, Deleuze’as filosofiją nukreipia į tai, kas yra nauja, į to, ko dar nebuvo prieš tai, sukūrimą.

Vienas pagrindinių Deleuze’o suponuojamos filosofijos sampratos bruožų yra naujumo akcentavimas ir jo siekis. Tapatybės mąstymas mąstymo centru darė transcendentines, įgimtas arba apriorines idėjas, kurios visada suponuodavo grįžimą prie to paties. Toks mąstymas nenumatydavo jokio naujumo radimosi. Deleuze’o suponuojama filosofijos samprata, priešingai, viena svarbiausių filosofinio mąstymo užduočių laiko sąlygų, kuriomis randasi naujumas, tyrimą (žr. Deleuze 1994: 143–146). Todėl mąstymas Deleuze’o filosofijoje turi atlikti kuriamąją, o ne reprezentuojamąją funkciją. Aptikti naujumą – tolygu kurti. Kokiu būdu randasi naujumas? Pagrindinė Deleuze’o tezė būtų tokia: *mąstoma tik susidūrus su tuo, kas nemąstoma*, tuo, kas išmuša mus iš įprastybės ir tapatybės ribų ir reikalauja apibrėžti problemą. Mąstoma tik patyrus „daiktų prievartą“, visišką kitoniškumą ir neatpažįstamumą. „Mintis mus pasiekia tik dėl įtampos <...> susitikime tas, kas priverčia jausti, ir tas, kuris gali būti tik pajautas, yra tas pat“ (Deleuze 1994: 144–145). Tai, pasak Deleuze’o, verčia keisti perspektyvą, negana to, peržengti žmogiškos perspektyvos ribas. Kad mąstymas vyktų, mums turi rūpėti ne žmogaus reikšmių pasaulis, o pasaulis *iki ir po* žmogaus. Ką galime vadinti tokiu pasauliu? Šį momentą įmanu komentuoti pasitelkiant tapimo kitu aspektą. Tapimas kitu (*devenir*) reiškia, kad yra nutrinamos ribos tarp mano ir kito pasaulio.

Pokalbiuose (Pourparlers 1990) Deleuze’as teigia: „Kito sąvoką aš apibrėžiu ne kaip objekto ir subjekto santykį, bet kaip galimo pasaulio išraišką“ (Deleuze 1990: 201). Taigi tapti kitu – tai sukurti naują pasaulį, naują perspektyvą. Kaip jau minėta, tai ne atpažinimo ar pažinimo, o susitikimo santykis. Filosofavimo praktikoje tokius galimus pasaulius generuoja konceptualieji personažai (*les personages conceptuels*). Kitaip, konceptualusis personažas yra filosofo „heteronimas“, tapsmo vardas. Pavyzdžiui, Platono dialogų Sokratas nebėra istorinis Sokratas, o *cogito* įsteigiantis Descartes tai padaro tapdamas Idiotu, kuris nuoširdžiai suabejoja tuo, kas savaime suprantama. Tačiau geriausia mąstyti tampant tuo, kas apskritai nemąsto: molekule, elementariąja dalele, kas įgalintų pačią intensyviausią nežmogišką patirtį, kuri, Deleuze’o manymu, ir padeda atnaujinti mūsų mąstymą. Taigi tapimas kitu žymi mąstymo ir patirties ribą ir ragina mąstyti tik iš išcentrintos perspektyvos. Tačiau taip visiškai nutrinama riba tarp individo ir pasaulio, būdingo tradicinei filosofijai. Deleuze’ui patirtis yra išipynimas (išiklostymas) į pasaulį, o ne stovėsena prieš jį. Badiou šį procesą aiškina pasitelkdamas Deleuze’o klostės (*pli*) sąvoką. Jo teigimu, esminė būties ir mąstymo tapatybė Deleuze’o filosofijoje realizuojasi išorei formuojant vidų. Sąmonė, subjektas šiuo atveju visuomet yra vidujybė, suformuota, apklostyta išorybės (Badiou 1999: 89). Tuo paremtas ir filosofavimo procesas, turintis dvi tarpusavyje susipynusias plotmes: intuityvią ir racionalią. Deleuze’as pabrėžia, kad nors mąstymas prasideda tampant kažkuo nemąstančiu, filosofija randasi tuomet, kai mėginama apmąstyti nemąstomas

intuicijas. Todėl sąvokų kūryba, su kuria Deleuze'as sieja filosofiją, yra šis antrasis, racionalusis, filosofijos lygmuo, kai patirtam intensyvumui laukui siekiama suteikti tam tikros konsistencijos. Tačiau taip sukurta sąvokos neturi jokios universalios reikšmės, jos tik nurodo patį mąstymo įvykį, todėl nepretenduoja apibrėžti tikrovės, o greičiau įgalina patį mąstymą ir pokyčius. Filosofija nuolat nukreipta į virtualumo sritį, iškelianti nemąstomą plotmę ir neuždaranti galimybių tam, kas dar gali būti mąstoma. Todėl Deleuze'as gana paradoksaliai aiškina filosofijos užduotį: „ne tiek mąstyti imanencijos plotmę, kiek rodyti, kad ji yra čia, nemąstoma kiekvienoje plotmėje, ir mąstyti ją tokiu būdu, kaip mąstymo išorę ir vidų <...> mąstyti tai, kas negali būti mąstoma, tačiau privalo būti mąstoma“ (Deleuze 2005: 59). Virtualumas, siejamas su chaosu, Deleuze'o filosofijoje niekada nebaigia diferencijavimo, t. y. aktualizavimo, proceso. Grįžtama prie pirminio filosofijos prigimtį nusakančio nomadologijos principo: tenka amžinai klajoti imanencijos plotmėje, patiriant mąstymo įvykius, tačiau neprieinant jokios galutinės tikrovės ar tiesos. Diferencijavimo procesas tolygus problemizavimui. Virtualioji plotmė generuoja problemas, o aktualioji įgalina jų sprendimą, kuris vėlgi, kaip aptarta pirmiau, neturi jokio panašumo santykio su pirmine idėja. Todėl problema, Deleuze'o manymu, konstituojasi ne dėl išankstinio santykio su tiesa ir nėra išvedama iš prielaidų, kurios iš anksto sufleruoti sprendimą. Filosofijos kaip kūrybos sampratą grindžia neišvengiama problemų kaita. Sąvokų kūryba, kurią Deleuze'as laiko vienu svarbiausių filosofinio mąstymo elementų, „vyksta

ne dėl determinizmo, o dėl tapsmo jėgos, kuri su savimi atsineša naujas problemas“ (Deleuze 1990: 205). Todėl „filosofija nesusideda iš atsakymų į klausimus ir nėra inspiruojama tiesos“ (Deleuze 2005: 80). Tokiam filosofijos principui iliustruoti tinkamas Leibnizo pavyzdys, kurį ir pasitelkia Deleuze'as, mąstymą laikydamas eksperimentu: „Jau maniau, kad priplaukiau uostą, bet apsižiūrėjau, kad vėl esu atviroje jūroje“ (Deleuze 1990: 206). Mūsų užduotis, sakytu Deleuze'as, nebijoti atviros jūros ir nesiekti kolonizuoti jokio priplaukto uosto.

Mūsų manymu, neefektyvi pažinimo atžvilgiu Deleuze'o filosofija pretenduoja būti efektyvi patirties atžvilgiu. Vienu patirties principu padaręs Spinozos frazę: „Mes net nežinome, ką gali mūsų kūnas“ (Deleuze 1992: 218), Deleuze'as filosofiją, tiriančią transcendentalinį lauką, siūlo pritaikyti percepciniams pokyčiams sukelti. Šiam uždaviniui pagrįsti Deleuze'as pasitelkia ir meno pavyzdžius, aiškindamas Francio Bacono tapybą⁶ (*Francis Baconas: jutimo logika; Francis Bacon: logique de la sensation*, 1981), kurdamas kino filosofiją⁷ (*Kinas: apie vaizdinį-judėjimą I, Kinas: apie vaizdinį laiką II; Cinema 1: L'Image-Mouve-*

⁶ Be vienintelės prancūzų tapytojui Franciui Baconui (1909–1992) skirtos knygos, Deleuze'as dažnai darė nuorodas į impresionistų – Paulio Cezanne'o, Vincento van Gogho, Claudio Monet tapybą ir siurrealistinės tapybos atstovus – Paulą Klee, Joaną Miro ir kt.

⁷ Deleuze'ą domino naujoji neorelizmo banga: Jeano Luco Godardo, Michelangelo Antonioni'o, Roberto Bressono, Andrejaus Tarkovskio, Paolo Passolini'o, Federico Fellini'o, Alfredo Hitchcocko, taip pat Alaino Robbe-Grilleto, Carlo T. Dreyerio, Alaino Resnais, Jeano Renoiro, Luiso Banuelio, Sergejaus Eisensteino ir Dzigos Vertovo filmai. Deleuze'ą domino tai, kaip kinematografijos būdų galima išgauti įvykį ir igrąlinti įvykio pobūdžio mąstymą.

ment, 1983; *Cinema 2: L'Image-Temps*, 1985), domėdamasis eksperimentine anglių ir amerikiečių⁸ literatūra, kurios pamatiniu principu tampa tai, kad rašytojas nerašo, ką patyrė ar išgyveno ir ką kiti galėtų atpažinti kaip savo patirtis; priešingai, rašytojas konstruoja tokią patirtį, kuri tampa galima skaitytojo patirtimi. Svarbiausia – nutolti nuo realybės, kurią būtų galima reprezentuoti. Taigi, bet koks pokytis mūsų sąmonėje ir suvokime atskleidžia mūsų galimybių begalinumą. Deleuze'as savo filosofijos sampratoje yra už tai, kad ir filosofija, kurdama naujas sąvokas, išrastų naujus būdus mąstyti ar net patirti. Nauja sąvoka – visada revoliucija, galinti „sukurti naują žemę ir pašaukti naujus žmones, kurie neegzistavo iki tol“ (Deleuze 2005: 104). Naujumas Deleuze'o filosofijoje tolygus išradimui ir poveikui. Tiesos sąvokos dominavimas tradicinėje filosofijoje numatydamas sugrįžimą prie to paties, kai idėjos yra prisimenamos, kontempliuojamos ar reflektuojamos. Tačiau jei darome prielaidą, kad filosofija kuria aktualizuodama virtualumą, ji neišvengiamai daro poveikį. Tad tegu šiuolaikinis filosofas, Deleuze'o teigimu, apibrėždamas ar sprenddamas problemą, nebeklausia, ar tai tiesa? Vienintelis klausimas – ar tai veikia? Jei kyla klausimas, ar Deleuze'o reikalavimas atskirti filosofiją nuo pamatinio ją sudarančio tiesos principo yra pagrįstas, tektų labiau eksplikuoti pačia

⁸ Be Deleuze'o pagrindinių tyrinėjimų objektu buvusių Marcelio Prousto (*Proustas ir ženklai, Proust et les signes*, 1964) ir Franzo Kafkos (*Franzas Kafka: apie mažąją literatūrą, Kafka – pour une littérature mineure*, 1975), jo dėmesio centre nuolat figūruoja Henris Milleris, Davidas H. R. Lawrence'as, Hermanas Mellvilis, Charlesas Dickensas, Samuelis Beckettas, Virginija Wolf, Thomas Wolfe'as, Williamas Faulkneris ir kt.

tiesos sampratą. Deleuze'ui tiesa visada siejama su įvykio logika, tačiau, svarbiausia, tiesa negali būti tapatinama su galutinės tikrovės atitikimu. Todėl filosofijoje interpretaciją keičia eksperimentas (žr. Deleuze 1990: 200). Interpretacija reikalauja pažinti paslėptą tikrovę reguliuojantį principą, todėl iš karto suponuoja transcendencijos iliuziją. Eksperimentas, priešingai, įgalina ne abstraktų ir universalų, o konkrečias aplinkybes ir patirtį atliepiančią mąstymą. Tik toks mąstymas, Deleuze'o supratimu, atliepia tikrąsias problemas ir yra paveikus. Pavyzdžiui, tokiu konstruktu kaip kinas galime praplėsti savo percepcijos ribas ir visai kitaip mąstyti judėjimą ir laiką, lygiai taip ir filosofine sąvoka galime išgauti dar nepažintą mąstymo ir patirties struktūrą, kuri nuo šiol tampa žmogaus prigimties dalimi.

Kita vertus, kūrybingos ir nuolat išrandančios mąstymo prigimties konstatavimas leidžia Deleuze'ui nepriviligijuoti filosofijos kitų mąstymo plotmių – meno ir mokslo – atžvilgiu. Jo manymu, menas mąsto ne mažiau nei filosofija ir filosofija kuria ne daugiau negu mokslas. Sąvoka – tik techninis terminas, leidžiantis atskirti filosofinį mąstymą nuo mokslinio ir meninio, nors visi trys mąsto sandūroje su chaosu, kad mąstymas netaptų uždaros nuomonės (žinių apie pasaulį) struktūra. Šių sričių savitumą lemia skirtingas santykis su virtualumo plotme, kurios mąstymas yra pagrindinis filosofijos uždavinys. Nors filosofijos ir mokslo objektas gali būti tas pats, tačiau prieiga skiriasi. „Mirtis, pats mirties faktas gali būti asimiliuotas į moksliskai apibrėžtą dalykų padėtį, kaip nepriklausomų kintamųjų funkciją <...> bet ji taip pat pasirodo kaip

visiškas įvykis, kurio variacijos koegzistuoja gyvenime“ (Deleuze 2005: 152). Čia teigiama, kad mokslo santykis su chaosu reikalauja nubrėžti griežtesnes ribas. Tai daroma įsteigiant referencijos plotmę, kurioje virtualumas įgyvendinamas daiktų padėtyse, kurių tyrimas ir yra mokslo objektas. Mokslas tiria tai, kas jau nutiko, jam būdinga stebėti, kas nutiks daiktams ir jų santykiams. Užtat filosofija mėgina mąstyti gryną virtualumą ir konstruodama imanencijos plotmę prieina prie įvykių pagrindo.

Kad filosofija labiau suartinama su menu, galima matyti iš to, kaip Deleuze'as sprendžia poveikio klausimą, tirdamas sąvokos, percepto ir afekto, kuriuos kuria menas, sąveikas. Deleuze'o supratimu, sąvokos ne tik mąstomos, bet ir suvokiamos, jaučiamos. Tai sudaro nefilosofinį pačios filosofijos supratimą. Meno tikslas – kurti perceptus ir afektus, o tai suteikia galimybę naujai suvokti ir įgyti naują jutimo logiką taip sukuriant galimą pasaulį. Tad menui ir filosofijai bendra tai, kad jie labiau nei mokslas nutolsta nuo reprezentacijos. Filosofijos, meno ir mokslo santykyje matome pamatinę Deleuze'o nuostatą, kad mąstymas yra heterogeneizė, jis vyksta tik susidūrus su kitybe, visada *tampant* (*genesis*) kitu (*hetero*). Deleuze'as pabrėžia, kad filosofija gali ir turi kreiptis į tas sritis, kurios nėra filosofija – galimas daiktas „kad jie [mokslas ir menas] turi netarpišką supratimą, kas yra filosofija, dar nepriėjusios filosofiskumo“ (Deleuze 1990: 223–224). Taip Deleuze'as pabrėžia, kad kiekviena mąstymo sritis turi papildomąjį veiksnį kitos atžvilgiu. Tokio mąstymo prielaida yra ta, kad mintis, nuolat susidurianti su chaosu, negali vienu metu aprėpti jo viso, todėl kiekviena disciplina susikonstruoja savitą plotmę ir daro tai, ką

geriausiai sugeba savomis priemonėmis. Tačiau nutinka ir taip, kad ji įtraukia tai, kas būdinga kitai, nors ir išreiškia savomis priemonėmis. Nors visos trys minėtos sritys yra susiklojančios ir nuolat kontaktuojančios viena su kita ir Deleuze'as griežtai įspėja nepainioti jų priemonių, vis dėlto riba tarp šių sričių nubrėžiama gana miglotai. Turint omenyje sričių suliejimą ir neišvengiamą susipynimą, galima klausti, ar pats Deleuze'as nesuliejo jų taip, kad mums sunku atsakyti į klausimą apie jo filosofijos statusą? Viena vertus, filosofijos objektu jis padaro plotmę, kurią tyrinėja ir mokslas: atomai, dalelės, smegenys, embriologija, suvokimo slenksčiai, intensyvumai, energijos ir pan., antra, jis nesivaržydamas naudoja meninės išraiškos priemones, perceptus ir afektus, kad šį mokslinį filosofinį objektą padarytų lengviau suvokiamą ir patrauklesnį savo emociniu poveikiu. Kalbėdamas apie tai, ką manė esant svarbu kalbėti, Deleuze'as filosofiją kūrė ant mokslo ir meno paribių, siekdamas parodyti, kad pagrindinis mąstymo uždavinys yra susidurti su tuo, kas nemąstoma kasdiene ir racionalia šio žodžio prasme.

Pozityviuoju Deleuze'o suponuojamos filosofijos sampratos judesiu laikytume mąstymo atnaujinimo principą, patį naujumo siekį, nemąstomos plotmės ir neįmanomos perspektyvos įvedimą. Tai padeda išplėsti filosofijos ribas ir kelti pačios filosofijos pritaikymo galimybės klausimą. Deleuze'as labai pakeitė mąstymo ir patirties sampratas, leido kitaip suprasti tikrovę, nes patirtis nesusiaurinama iki žmogiškos patirties. Tačiau problemų kelia du pagrindiniai momentai, sunkinantys įtraukti tokią sampratą į filosofavimo praktikos kontekstą. Pirma, kadangi Deleuze'as jau

iš karto atsitveria nuo *Urdoxos* srities ir filosofiją padaro nekomunikuojamu dalyku, iškyla susikalbėjimo imanomybės problema. Kaip pabrėžė Deleuze'as, filosofija yra kiekvieno privatus reikalas ir nesusijusi su vieša diskusijų erdve. Filosofas turi kurti, o ne gaišti laiką diskusijoms. Taip pat problemiškas tampa kritikos klausimas. Kadangi filosofija kildinama iš individualios ikirefleksinės patirties, kiekvienas mąstytojas mąsto remdamasis savo sukurta imanencijos plotme, tad norint jį kritikuoti tenka atsisturti jo imanencijos plotmėje. O tai gana sudėtinga. Kadangi Deleuze'o mąstymas labiau implikatyvus nei eksplikatyvus, jis numato, kad filosofui nebūtina savęs aiškinti, nes jis neturi ką pasakyti tiems, kurie iš jo pasiaiškavimo tikisi sąvokų eksplikacijos universaliais terminais. O juk Deleuze'o turimos omenų sąvokos yra be jokios universalios reikšmės. Vienintelis būdas apčiuopti filosofo spręstas problemas – intuicijos būdu pagauti kito imanencijos plotmę. Taip Deleuze'as aiškina mąstymo giminingumus ir filosofų susikalbėjimą. Jo teigimu, komunikacija vyksta Theodoro Adorno nusakytu būdu: tai butelis, išmestas į jūrą ir ištrauktas kito mąstytojo. Vienintelis kriterijus vertinant filosofiją – kiek mąstytojas liko ištikimas imanencijai, kaip nepalengvino problemos sprendimo naudodamasis transcendencijos principu ir kiek sąvoka atitiko tikrąją problemą.

Antra, Deleuze'as grįžta prie metafizikos, kalbėdamas apie virtualių tikrovės sluoksnį, ir šiuo atveju lieka labai spekuliatyvus mąstytojas. Šis argumentas dar labiau sustiprėja, kai, bandant apmąstyti Deleuze'o nusileidimą iki materialiojo daiktų kūrimosi lygmens, tenka sutrikti sunkiai aptinkant dalių jungimosi principą. *Skirtyje ir kar-*

totėje Deleuze'as aprašo procesą, kaip iš gelmės, kurioje organizuojasi intensyvumai, atsiranda kokybės, tįsumai, rūšys, dalys ir t. t. (žr. Deleuze 1994: 277–278). Tačiau jis nenumato jokio primesto, Protu ar Gėrio idėja pagrįsto principo, kuris iškeliamas tradicinėje filosofijoje. Deleuze'as lieka voliuntarizmo, būties principu laikančio ne protą, o valią, tradicijos šalininkas. Todėl sunku atsakyti į klausimą apie kokybę, kodėl daiktai yra tokie, o ne kitokie ir kodėl jie negalėtų būti visiškai kitokie, nei buvo. Kaip teigė Dunsas Scotas, kuriuo Deleuze'as irgi rėmėsi, Dievo valia, o ne koks nors proto principas lemia, kad jis sukuria pasaulį toki, ir mes jo valia perkuriamą pasaulį vėl pavadintume protingu ir geru. Deleuze'o manymu, „dieviškas žaidimas neturi išankstinių taisyklių“ (Deleuze 1994: 283). Susijimo ir atsiskyrimo taisyklės yra laisvos nuo bet kokių apribojimų. Tik taip randasi kažkas nauja šiame pasaulyje, ir tas radimasis „yra anapus gėrio ir blogio“ (Deleuze 1994: 284). Deleuze'o manymu, tai absoliutus būties teigimas, jos patvirtinimas. Deleuze'as nei savo paties, nei filosofijos apskritai uždaviniu nelaikė problemų išsprendimo duotos tikrovės ribose. Matėme, kad jos nėra duotos. Filosofinis mąstymas visada yra tik iššūkis, ribų peržengimas, kad matytume ir mąstytytume daugiau nei iki tol. Todėl, filosofiją tapatinant su šiuo uždaviniu, Deleuze'o filosofija tenkina šį nusibrėžtą reikalavimą.

Išvados

Deleuze'o suponuojama filosofijos samprata įtvirtina principą mąstyti imanentiškai, krepiantis į virtualią fenomenų rastių plotmę, kuri yra pirminė galimų reprezentuoti feno-

menų srities atžvilgiu. Kadangi mąstymas vyksta horizontalioje plotmėje, naikinamas tiesos, tapatinamos su atitiktimi galutinei tikrovei, principas, nes tikrovė nėra visuma, kurią galėtume apmąstyti. Tokia filosofija numato išrandantį, eksperimentuojantį, kuriantį santykį su tikrove. Filosofijos uždutis mąstyti tai, kas iš esmės nemąstoma, kas nepaiso reprezentacijos, sveiko proto, tapatybės principų. Antras uždavinys, kaip

įgalinti patį mąstymą ir tapsmą, kaip padaryti poveikį? Trečia, filosofija turi ne tik saugoti nuo chaoso suteikdama jam konsistenciją, bet ir išėiti iš nuomonės *doxos* srities, kuri sustabdo mūsų mąstymą. Ketvirtas filosofijos uždavinys – gebėti komunikuoti su kitomis mąstymo sritimis, kurios vadovaujasi nefilosofiniu supratimu. Tai praplečia filosofijos galimybes ir padeda jai tapti kita.

LITERATŪRA

Bergson, H. 2004. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius: Margi raštai.

Badiou, A. 1999. *Deleuze: The Clamor of Being*. London: University of Minnesota Press.

Bryant, L. R. 2008. *Difference and Givenness: Deleuze's Transcendental Empiricism and the Ontology of Immanence*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

Deleuze, G. 1990. *Pourparlers 1972–1990*. Paris: Les Editions de Minuit.

Deleuze, G. 1992. *Expressionism in Philosophy: Spinoza*. New York: Zone Books.

Deleuze, G. 1994. *Difference and Repetition*. New York: Columbia University Press.

Deleuze, G. 1997. Plato, The Greeks, in *Essays on Critical and Clinical*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Deleuze, G. 2001. Immanence: A Life, in *Pure Immanence: Essays on A Life*. New York: Zone Books.

Deleuze, G.; Guattari, F. 2005. *Qu'est-ce que la philosophie?* Paris: Les Editions de Minuit.

Foucault, M. 1977. *Language, Counter-Memory, Practise: Selected Essays and Interviews*, ed. by Donald F. Bouchard. New York: Cornell University Press.

Levinas, E. 2001. *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*. Vilnius: Aidai.

Sverdiolas, A. 2006. „Gillesis Deleuze'as: mėginimai jį suprasti“, in *Apie pamėklinę būtį*. Vilnius: Baltos lankos.

Šliogeris, A. 1985. *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas*. Vilnius: Mintis.

GILLES DELEUZE: THE CONCEPT OF PHILOSOPHY

Laura Junutyė

S u m m a r y

The focus of this article lies on the concept of philosophy of Gilles Deleuze, mostly considered in the book *What is Philosophy?* The main purpose of the article was to extract the basic principles of the type of philosophy that shows its difference from the traditional concept of philosophy. The transformation of the concept of philosophy can be observed in the reversal of relation between transcendence and immanence as well as in the different kind of thought and the main purpose that it holds. It can also be seen in the different approach to reality, when reality is treated by means of experiment and not interpretation (this also denies

philosophy's pre-existent relation to truth). Eventually, the concept of philosophy is observed in the supposed heterogeneity of philosophy, since it always communicates with two different kinds of thought, namely with art and science. So the nature of philosophy is defined as the inventing discipline and not the representing one. The main purpose of philosophy is to think over the conditions of the novelty and to invent the new perspectives. But it is possible only by appealing to the plane of immanence which generates our givenness.

Keywords: philosophy, immanence, thought, experience, novelty.

Įteikta 2009 11 15